

ZÁVADA PÉTER

A HITETLENSÉG FELFÜGGESZTÉSE

A transzcendentális fenomenológiai epokhé és az esztétikai semlegesítés viszonya a színházi tapasztalatban

Az epokhé és a színházi észlelés kapcsolata

■ A színháztudomány az 1980-as évek során fordult határozottan a fenomenológia mint elemzési módszer irányába, noha a két terület közötti összefonódás sokkal korábban nyúlik vissza, „gyakorlatilag egyidős a 20. századi fenomenológiával”.¹ Husserl a *Logikai vizsgálódások* 1901-es, második kötetének hatodik fejezetében „már közvetlen analízis tárgyává teszi az ítéleteket megalapozó képzetek forrásait, köztük az imaginációt. A képfenomén célzott, alaposabb elemzéseit mégis elsősorban a *Fantázia, képtudat, emlékezet* című, XXIII. Husserliana-kötet tartalmazza.”² Ezekben az 1898-tól 1925-ig keletkezett írásokban Husserl több helyütt utal arra az analógiára, mely szerint a színházi észlelés tapasztalata, vagyis az az attitűdbeli váltás, melynek hatására a néző a hétköznapi, természetes beállítódásból az esztétikai beállítódásba kerül, párhuzamba állítható a fenomenológiai zárójelbe tétellel. A színpadon történtek befogadása tehát bizonyos szempontból analóg a fenomenológiai epokhéval, amennyiben „a dolog, melyre a nézés irányul, átmenetileg felszabadul annak köteléke alól, hogy valóságos, objektíve létező tárgyként tételeződjön”.³ Vagyis ideiglenesen zárójelbe tesszük a tételezésünket a dolog valóságkarakterét illetően. Husserl a színházról általában véve beszél. A színházi észlelés mindenkor fenomenológiai, lévén, hogy minden olyan esemény, melyet színházként keretezünk, valamiképp megkettőzi a valóságot, azaz fölfüggeszti, és zárójelbe teszi a színházi keretezésen kívüli világot. Annak érdekében, hogy a színházi észlelés és a fenomenológiai zárójelzés rokonságáról beszélhessünk, meg kell határoznunk, milyen viszonyban áll az epokhé mint semlegességi modifikáció az esztétikai tárgyiságok képtudatának semlegesítő természetével.

Az epokhé fogalma eredetileg az ókori szkeptikusoktól származik, mely egyfajta előírásaként szolgált az ítéletek felfüggesztésére. Husserl ugyanakkor nem az emberi ismeretek relativitásának belátása miatt folyamodott hozzá, hanem szigorúan módszertani megfontolásból. Úgy gondolta, hogy az újkori filozófiát megbénítja annak a kérdésnek az eldönthetlensége, hogy ismereteink megfelelnek-e a valóságnak. Husserl természetes beállítódásnak nevezi a hétköznapiok létállapotát, melyben a külvilág léte evidens. Ennek a hallgatólagos, reflektálatlan tételezése a generál-tézis. Ezzel szemben határozza meg a fenomenológiai beállítódást, mely a

tudati képzetek adódását tekinti egyedüli evidenciaként. Hogy ezek megfelelnek-e valami hozzájuk képest transzcendensnek vagy sem, arról biztosat nem állíthatunk, ezért a kérdés feltevésétől is tartózkodnunk kell. A transzcendens szférától való elmozdulással az epokhénak, vagyis a világ zárójelbe tételek köszönhetően megnyerjük a tiszta immanenciát és vele úgymond a teljes bizonyosság szféráját. Hasonlóképp világtalanította a szubjektumot Descartes is a módszeres szkepszis kidolgozásánál, hogy elérkezzen az öntudat bizonyosságához. A fenomenológiai redukció tehát ily módon kikapcsolja a lét vagy nemlét kérdéseit.

Husserl az *Eszmék I.*-ben részletesen ír a fenomenológiai redukció feladatáról és kivitelezésének módjairól. Azt javasolja, hogy definiáljuk újra az epokhét, mely a szó karteziánus értelmében az univerzális kételkedésre tett kísérletet jelenti. Pontosabban limitáljuk annak univerzalitását. Husserl úgy véli, „teljes szabadságunkban áll, hogy modifikáljunk minden tételezést és ítéletet [Urteil], és hogy zárójelbe tegyünk mindenfajta tárgyiságot, mellyel kapcsolatban ítélezhetünk”.⁴ Ugyanakkor ha olyannyira minden részletre kiterjedő volna ez az ítéletfelfüggesztés, amennyire csak lehetséges, akkor nem maradna terület a modifikálatlan ítéletek, vagyis a tudomány számára. Tehát látjuk, hogy Husserl az epokhét elsősorban tudományos módszerként határozza meg, és azért teszi zárójelbe az ítéleteket, hogy a fenomenológiát mint szigorú tudományt megalapozhassa. „A célunk az, hogy felfedezzünk egy új tudományos területet, melyet a zárójelbe tétel módszerével érhetünk el, ezért a zárójelezésnek ilyenformán meghatározottnak és szabályozottnak kell lennie. A restrikció egy mondatban leírható: kiiktatjuk a generáltézist, mely a természetes beállítódás lényegéhez tartozik hozzá.” Mindent zárójelbe teszünk tehát, amit a tételezés magában foglal a létezéssel kapcsolatban, még egyszerűbben: felfüggesztjük azzal kapcsolatos ítéleteinket, hogy a dolgok, melyeket észlelünk, az objektív valóságban léteznek-e avagy sem. Egyszerűen zárójelezzük az egész természetvilágot, mely folyamatosan jelen van számunkra, kézre esik, és mindig is jelenvaló marad a valóság tudata alapján akkor is, ha úgy döntünk, hogy zárójelbe tesszük. „Ha mindezt megteszem, minthogy megtehetem teljes szabadsággal, korántsem tagadom a világot, mint valami szofista, és nem is kételkedem a faktuális létezésben, mintha szkeptikus volnék, hanem a fenomenológiai epokhét gyakorlom, mely teljességgel leválaszt bármilyen ítéletről, mely a létezés téridőbeli fakticitásával kapcsolatos.”⁵

Kizárok tehát mindenféle tudományos megállapítást, mely a természetvilágra vonatkozik, függetlenül attól, hogy mennyire tűnik megalapozottnak. Ugyanakkor saját propozíciómat sem tekintem az iménti tudományokhoz tartozónak, és „noha teljesen evidens volna, semmit nem fogadok el, semmi nem adhat számomra alapot, ameddig a fenti tudományokra támaszkodva áll előttem igazságként mint evilágról szóló aktualitás”.⁶ Csak azután szabad elfogadnom bármilyen propozíciót, miután zárójelbe tettem minden természetes tapasztalatomat. Ez pedig azt jelenti, hogy egy ilyen propozíciót csakis modifikált tudatban fogadhatok el, az ítéletkizárás tudatában, nem úgy, ahogy az a tudományban jelen van.⁷ Husserl azt javasolja, hogy ne keverjük össze az epokhét azzal, amit a pozitivizmus a tudományos kutatástól elvár, vagyis hogy zárjunk ki minden előítéletet,

mely elhomályosíthatja a kutatás tiszta objektivitását. Épp ellenkezőleg: az epokhé kikezdi ezt a típusú pozitivizmust. „Az előre fölfedezett világ, melyet a természetes beállítódásban tételezünk, úgy, ahogy azt a tapasztaljuk, [...] jelen esetben számunkra validitását veszti.⁸ [...] Továbbá minden elmélet és tudomány, mely erre a világra vonatkozik, függetlenül attól, hogy pozitívistikusan mennyire megalapozott, ugyanezre a sorsra kell hogy jusson. [...] Tehát a világ mint tényszerűen magától értetődő kerül kizárásra. [...] A cél egy új eidetika, egy olyan új régió birtokbavétele, mely még sosem volt saját jogán körülhatárolva, noha individuális létezéssel bír”.⁹ Az epokhét Husserl tartózkodásnak vagy semlegességi modifikációnak is nevezi. „A tartózkodás módusza [Enthaltung], melyben a figyelem minden előzetes elvárás nélkül irányul a tárgyra annak megjelenésében, a semlegességi modifikáció korábbi jelzőinek megfelelően zárójelbe tétel, tehát epokhé. [...] Mindez annyit jelent, mint a tartózkodás móduszában tudatában lenni a tárgynak és meghatározottságai nyílt horizontjának, illetve tematikus végrehajtás híján is rendelkezni azzal, ami egyébként csak tematikus végrehajtás alakjában sajátítható el.”¹⁰

Husserl az állítja, hogy a valóság nem önmagában véve abszolút, épp ellenkezőleg: nincs abszolút esszenciája, kizárólag intencionális lényegiséggel rendelkezik, a tudatunk tárgya csupán, olyasvalami, ami a tudat számára sajátos formában prezentálódik megjelenőként. Ahelyett tehát, hogy naivan élnénk a hétköznapi tapasztalatainkban, és teoretikusan értelmelnénk mindazt, amit rajtunk kívülálló természetként érzékelünk, életbe léptetjük a redukciót. „De azáltal, hogy kizárjuk a természet pszichofizikai univerzumát, mégis hátramarad valami: az abszolút tudat teljes mezeje.”¹¹ Vagyis nem hajtjuk végre többé azokat az aktusokat, melyek a természetes beállítódáshoz tartoznak, és amelyek által a természet mint transzcendencia tudatát tételezzük, épp ellenkezőleg: „kiiktatunk mindenféle tételezést, és tekintetünket ráirányítjuk a tiszta tudatra a maga abszolút létezésében”. És így, noha kizártuk az egész világot – beleértve a fizikai dolgokat, az élőlényeket, az embereket, és velük együtt saját magunkat is – „semmit nem veszítettünk el” – írja Husserl –, „épp hogy megnyertük általa az abszolút létezőt, mely magában foglalva konstituálja az összes világi transzcendenciát”.¹²

Tehát míg a természetes beállítódásban végrehajtjuk az aktusokat, melyeknek köszönhetően a világ megjelenik számunkra, vagyis akként adódik számunkra, amiként van, a fenomenológiai beállítódásban megelőzzük ezeknek a cogitatív tételezéseiknek a végrehajtását, zárójelbe tesszük őket. Ugyanakkor azáltal, hogy tudatosan tekintünk a dolgokra, vagyis reflexiót alkalmazunk, nem szükségszerűen kerülünk a fenomenológiai attitűdbe, ahogy az így megragadott tudat sem lesz feltétlenül tiszta tudat. Husserl úgy véli, „radikális megfontolások kellenek hozzá, hogy eljussunk a belátásig: létezik a tiszta tudat mezeje, létezik olyan dolog, ami nem a Természet része. Sőt olyan, aminek a Természet csak egy intencionális egysége lehet, melyet egy transzcendentális tiszta tudat motivál immanens kapcsolódások által.”¹³ Be kell látnunk továbbá, hogy a Természet létezése nem lehet feltétele a tudat létezésének, lévén a természet maga is a tudat korrelátuma: vagyis a természet csak akként van, amiként a tudat összefüggéseiben konstituálódik. Ez nem azt jelenti, hogy az egész világot

egy szubjektív illúzióknak tekintetnénk a Berkeley-féle idealizmus mintájára. A világ így is a realitások összessége. Husserl meggyőződése szerint tehát „a tiszta tudat létrehozásához szükséges operáció az epokhé. Általa válik számunkra elérhetővé az egész fenomenológiai régió.”¹⁴

Ami a módszert illeti, Husserl egy lépésről lépésre történő redukciót javasol. Az *Eszmék I.*-ben felkínálja azon természetes beállítódáson belüli dolgoknak a listáját, melyeket ki kell iktatunk a fenomenológiai redukció elérése céljából, miközben tekintetünk a tiszta tudatra irányul. Husserl ezáltal a fenomenológiát mint az eredetek tudományát alapozza meg. Ki kell zárunk tehát a természet világát, a fizikai és pszichofizikai világot, minden individuális tárgyiságot, mely a tudat axiológikus és praktikus működései által konstituálódik, minden kulturális információt, minden technikai és szépművészeti alkotást, mindenfajta tudományos munkát, az esztétikai és praktikus értékek minden formáját, illetve magát az ítéletet is. Továbbá az állammal, a szokásokkal, a joggal, a vallással kapcsolatos dolgokat, mindenféle természettudományos és kultúratudományos ismeretet. Az ember mint természeti lény és mint személyes, valamint a társadalom összefüggéseiben létező egyén szintén zárójelbe kerül, ahogy minden más élőlény is. Az egyetlen, ami a módszeres redukció után hátramarad: a tiszta ego.

Husserl szerint a fenomenológiai ego transzcendentális ego, mely nem válhat semmissé a redukció által. „A redukció végrehajtása után nem találjuk a tiszta egót a megsokszorozott mentális folyamatok áramában, mert transzcendentális reziduumként, marad vissza. Nem alakul egy mentális folyamattá a sok közül, de a részükké sem válik, nem jelenik meg, és tűnik el velük együtt. Ellenkezőleg: az ego folyamatosan ott van, és nem valamiféle rendíthetetlen mentális folyamat vagy rögzített idea formájában. [...] Hozzá tartozik minden érkező és távozó mentális folyamathoz, [...] de a háttérben minden folyamat hozzá is tartozik, [...] és mindez pedig a mentális folyamatok egyetlen áramához. [...] Tekintete minden cogitón keresztül ráirányul a tárgyiságra [...], és tekintetének ez a sugara egyik cogitóról a másikra vándorol, kilő, majd eltűnik vele együtt. De az ego ugyanaz marad. Ahogy Kant fogalmaz: »Az én-gondolom-nak tudnia kell kapcsolódni minden reprezentációhoz«.”¹⁵

Ha a világ és az empirikus szubjektivitások kizárása után nem marad vissza más, csak a tiszta ego mint reziduum, akkor az ego egyfajta különös transzcendenciája jön létre. Egy olyan transzcendencia, mely nem konstituált. A tiszta egót tehát csak addig terjedően gondoljuk fenomenológiai dátumnak, ameddig közvetlen, ellenőrizhető, esszenciális jellegzetessége terjed. Minden vele kapcsolatos teória kizárásra kerül. Miután pedig kizártuk a természeti világot, szembe találjuk magunkat egy másik típusú transzcendenciával is, mely nem adódik közvetlen összefüggésben a redukált tudattal, ahogyan a tiszta ego, hanem egy nagyon is közvetített módon kerül kognícióra. Ez a transzcendencia Isten. Isten létezése pedig olyan transzcendencia, mely kontrasztban áll azzal a transzcendenciával, amely a világhoz tartozik. „Egy földön túli »isteni« lény létezése nem csak a világon lépne túl mint transzcendens létező, hanem túllépne az »abszolút« tudaton is. Másként lenne »abszolút«, mint az abszolút tudat, és másként lenne transzcendens is, mint ahogyan a világ transzcendens

számunkra”¹⁶ – véli Husserl. Ezért kerül kizárásra az abszolút és transzcendens létező is a fenomenológiai redukció során. A fenomenológia új kutatási területéről kizárjuk, mert annak terepe csakis a tiszta tudat lehet. Ugyanígy kizárásra kerülnek más transzcendenciák is, mint például a tiszta logika, az univerzálisok és az esszenciák, hiszen ezek a tiszta tudatban nem inherensként vannak jelen. Ugyanakkor nem lehet minden transzcendenciát sem kizárni, hiszen akkor a tiszta tudatnak nem maradna többé lehetősége a tudományos vizsgálódásra. A cél tehát a lehető legtöbb eidetikus esszencia és eidetikus tudomány felfüggesztése. „A tudat, mely önmagát elsőként, közvetlenül felkínálja, a karteziánus cogito által írható le. Descartes-nál a cogito részét képezi az észlelés, az emlékezés, a fantázia, az ítéletek, az érzések, a vágyak, az elhatározások, vagyis minden egoikus mentális folyamat. Tágabb értelemben viszont a tudat mint kifejezés alatt a mentális folyamatok összességét értjük. Vagyis azoknak összefüggő folyamatát, melyen belül a maguk konkrét teljességében vizsgáljuk az folyamatokat.”¹⁷

Az epokhé és modifikációinak típusai

■ Husserl állítása szerint „ahhoz, hogy el tudjunk merülni a képekben, föl kell függesztenünk a létező dolgokkal kapcsolatos kérdéseinket. [...] Mikor az esztétikai tudatosság állapotában élünk, nem teszünk föl kérdéseket a létezését vagy a nemlétezését illetően, hogy ami a képen megjelenik az valóságos-e vagy sem. Tehát ahhoz, hogy a színpadon zajló eseményeket a színpadon kívüli világ valóságától függetlenül tudjuk szemlélni, ki kell zárunk a valóság tudatosságát.”¹⁸ Vagyis zárójelbe kell tennünk, hogy a valóságban létezik-e a kép, amit a színház számunkra felmutat.¹⁹ Míg a transzcendentális fenomenológiai attitűd a tudományosság szempontjából fontos, addig a művészetek befogadása során alkalmazott epokhé az esztétikai tudat aktiválásában vállal szerepet. A zárójelbe tétel nem kizárja, hanem lehetővé teszi az esztétikai ítéletet, mivel visszaadja az ítélet lehetőségét – a művészi megjelenítés éppen a valóságtapasztalat felfüggesztése után megy végbe. A naiv észlelés a dolgokat már mindig is elrendezett-ismert voltában kezeli, épp ezt rendíti meg a műalkotás. „Miként a fenomenológiai beállítódás az életben az érzékek egyfajta színházát hozza létre, úgy a színházban a színpadi tudat [stage consciousness] létrehozza a nézés fenomenológiáját. A színházi nézés tehát mindenkor fenomenológiai, és egyszersmind a színházi tudat a fenomenológiai redukció tükörképe [mirror image].”²⁰ Leegyszerűsítve: mindkét tudataktus, tehát a transzcendentális fenomenológiai redukció és az esztétikai tudathoz szükséges semlegesítési vagy neutrális modifikáció is kizárja a valóságot, de míg az egyik azért teszi, hogy eljusson a lényegfogalmakhoz, és meghatározhasa azok helyét a tudati szerkezetben, addig a másik azért, hogy a képekre figyelhessen.

Ahogy Marosán Bence *Kontextus és fenomén* című munkájában, Husserl 1906-os meglátásaival kapcsolatban megjegyzi: „Az előfeltevésszerűség princípiumának a legmegfelelőbb formában a természetes beállítódás generáltézisének, a világtézisnek a felfüggesztésével tehetünk eleget.”²¹ A fenomenológiai beállítódást tehát az univerzális epokhé teszi lehetővé. „Az epokhé mint a világtézis zárójelezése voltaképpen a reduk-

ció mozgásának negatív fázisa.”²² Míg a pozitív fázis „megnyitja számunkra a transzcendentális szubjektivitás mint minden értelem és érvényesség végső forrásának birodalmát”.²³ Egyszóval „a redukció hivatott megnyitni a tapasztalat és a világ korábban láthatatlan mélységi dimenzióit”.²⁴ Husserl a redukciónak két alaptípusát különbözteti meg: 1) a transzcendentális redukciót és 2) az eidetikus redukciót. A transzcendentális fenomenológiai redukció maga az univerzális epokhé, mely láthatóvá teszi a transzcendentális fenoméneket. Végrehajtásával megvalósítjuk a fenomenológiai beállítódást. A fenomenológiai redukció „tekintetünket a fenoménekre, illetve azok meghatározott aspektusaira, területeire irányítja”.²⁵ A transzcendentális redukció tehát „a kétségbevonhatatlan bizonyossággal bíró, tiszta immanencia tartományára redukál”, és ez az immanenciára való redukció „a tapasztalat tisztán szubjektív és interszjektív struktúráinak transzcendentális szféráját”²⁶ jelöli ki.

Ezzel szemben Marosán az eidetikus redukciót a következőképpen jellemzi: „Az eidetikus látás jelen van a fenomenológiai beállítódáson kívül is, az eidetikus redukció csupán ennek a látásnak a módszertanilag kifinomultabb gyakorlása.”²⁷ Az eidetikus látás teszi lehetővé egyáltalán a tudományokat. Az eidetikus diszciplínák a reális világ léttartományaira vonatkoznak. Ezeket a léttartományokat regionális vagy mundán ontológiáknak is nevezzük. Az eidetikus redukció tehát a tapasztalatban meghúzódó, általános, a priori struktúrákat emeli ki, a lényegekre és azok ontológiai problémakörére koncentrálva. A transzcendentális redukció szigorúan a fenomenológia területére vonatkozik, míg az eidetikus redukciót a pozitív tudományok ontológiáira is rendszeresen alkalmazzuk.

Egy harmadik attitűdben is kivitelezünk azonban valóságfelfüggesztést, ez pedig az esztétikai beállítódás. Az esztétikai beállítódás a fenomenológiai beállítódással analóg módon bukkan föl Husserlnél – írja Marosán –, és az utóbbi lényegi előfokát alkotja mint a világfelfüggesztés, az érvénytelenítés egy sajátos módja. Minthogy a művészet befogadásához a közvetlenül látottat képi-fiktív módon kell felfognunk, az esztétikai attitűd nem doxikus, nem pozicionális attitűd, melynek a tárggyal kapcsolatos neutralitás az alapja. Ezért nevezzük az esztétikai attitűdben végbemelő érvénytelenítést neutrális vagy semlegesítési modifikációnak. A semlegesítési modifikációban részt vesz egyfelől az imaginatív modifikáció, mely egyfajta pozitív mozzanatként a fantáziaképként való felfogást segíti elő, másfelől pedig a kvalitatív modifikáció, mely az apprehenzió hogyanjára, vagyis formájára utal, és minőségi modifikációként felfüggeszti a tárgy létezését, így ez csak tudataktusokra vonatkozhat. Az esztétikai tárgy apprehenziójánál tehát végbemegy egy fundáló aktus, mely a fizikai képdolog direkt objektívációja, majd erre épül egy új perceptuális apprehenzió, vagyis a képbjektum reprezentációtudata, melyben az imént említett dupla modifikáció zajlik: az egyik az imaginatív karakterért, míg a másik a valótlanság karakterért felel.

A színpadon ugyanannak a dolognak tehát a hétköznapi tudatát és képtudatát is érzékeljük. Egyszerre két apprehenzió megy végbe: egyfelől egy állandó és természetes adódás, másfelől pedig egy másik, mely a kép megalkotása érdekében az előbbiből kilép. A tudat egyezkedik két, egyaránt érvényes apprehenziós modell között, és ez a köztük történő egyez-

kedés egy akaratlagos, mégis spontán módon bekövetkező aktivitás eredménye. Pannill Camp megfogalmazásával élve: „míg a színpadi tárgy átmenetileg ki van metszve a világból, a fenomenológiai redukció felfüggeszti az előítéleteket a tárgyat körülvevő világ fakticitását illetően. Mindkét esetben a dolog, melyet vizsgálunk, elszakad attól, ami valóságos létezőként a világhoz köti.”²⁸ Bár Husserl szerint a tapasztalás „az esztétikai fenomén esetében is minden érdektől mentes, a figyelem, vagyis az attentió nem pusztán a képszűzésre irányul, hanem esztétikai élvezetét abban leli, *ahogyan* a képszűzés megjelenik. Ez természetesen nem a kép-konstitúció önreflexív elemzése, a figyelem nem a kép előállításának hogyanjára irányul, hanem az ábrázolás felé fordul.”²⁹ Tehát nem az érdekli, hogy milyen tudataktusok, intenciócsalódások és modifikációk révén jön létre a kép, hanem hogy milyen az a kép, ami létrejött. Az esztétikai tapasztalathoz ugyanakkor elengedhetetlen a figyelem egy bizonyos minősége, tehát maga az esztétikai érdek, amely „az ábrázolt tárgyra ábrázolt-sága hogyanjában irányul”, anélkül, hogy az egzisztenciájával kapcsolatos kérdések érdekelnék. Az esztétikai tárgyra való figyelmet tehát egyszerre határozza meg a tárgy megjelenési módja és a semleges beállítódás. Hiába közömbös a figyelem a léttel szemben, „ez önmagában nem esztétikai aktus [...]. Az ábrázolás hogyanjára irányuló figyelem összefonódik a semlegesítéssel, de együttes meglétük hangsúlyozása még mindig nem rajzolja ki az esztétikai sajátosságát [...]”³⁰

Látjuk tehát, hogy a semlegességi modifikáció nem ugyanazzal a céllal történik egy esztétikai tárgy képjektumának konstitúciójakor, mint amikor tudományos céllal a fenomenológus szándékosan tartózkodik mindenfajta pozíciótól. „Szabatos distinkciónak tűnik” – írja Besze Flóra –, „Husserl mégsem dönt világosan az egyes esetek felől. Az idézett Husserliana-kötet 1921-1924-ben keletkezett *Fantázia – semlegesség* című szakasza a mindenfajta pozíciótól való tartózkodáshoz először hozzárendeli a fantáziát, ennyiben tehát a fantázia akaratlagos elfordulás a meghatározottságtól. Ám egy szakasszal később Husserl már úgy fogalmaz, hogy »a tartózkodás feltételez egy valóságos pozíciót, amelyet aztán felfüggesztenek. Egy fantáziát azonban nem lehet így jellemezni.«³¹ Ez nyilvánvalóan magával vonja a korábban már feltett kérdést: egy esztétikai tárgyiság kikényszeríti-e magával szemben a perceptuális fantáziát, avagy akaratlagos döntés eredményeképpen jön-e létre a képtudat. Hasonlóképp teszi fel a kérdést Besze Flóra is, amikor így fogalmaz: „Talán érdemes mindarra figyelni, ami az egymásnak ellentmondó meghatározások ellenére konzisztensnek tűnik, és máris feltehető a kérdés, hogy amíg talán a fantáziában a tartózkodás akaratlagos, milyen viszonyban áll az esztétikai a tartózkodással? Szükség van-e akaratlagos végrehajtására, esetleg önmagától végbemegy?”³² És rögtön meg is válaszolja a kérdést. „A fantázia során – írja Husserl – »valamiképpen elképzelem magamnak a véltet anélkül, hogy én magam vélekednék.«” A noéma ugyanígy jelenik meg az esztétikai tartományán belül is: „anélkül rendelkezem az elgondolttal, hogy tételezném”.³³ Tehát mintha ismét az aktív passzivitás vagy a passzív aktivitás esete forogna fenn.

Látjuk tehát, hogy az epokhé mind a szándékos és tudományos fenomenológiai tartózkodásban, mind pedig az esztétikai kép konstitúciójában

szerepet játszik. A valóság és az illúzió intenciócsalódása egyszerre áll fenn, ezért vagyunk képesek a műtárgyat műtárgyként, a színész testét a szerepeként felfogni. Ekkor viszont már biztosak lehetünk benne: színházban vagyunk. A valóságtételezés felfüggesztődött. Belekerültünk az illúzió világába. Most már a színpadon megjelenő testet nem hétköznapi, életvilágbeli önmagaként észleljük. „Amikor esztétikailag kontemplálok egy tárgyat, kihagyom a játékból a tárgy létezését, és csak a megjelenésében gyönyörködöm”³⁴ – írja Husserl. Vagyis nem foglalom el pozíciót a létezése vagy nemlétezése kapcsán, „kivéve talán az esztétikai pozíció elfoglalását, amely az érzéshez tartozik hozzá”.³⁵ Tehát az esztétikai tapasztalathoz elengedhetetlen az érzés. „Csak azzal vagyok elfoglalva, ami megjelenik, és aképp, ahogy megjelenik.”³⁶

■ JEGYZETEK

1. Pannill Camp: *The Stage Struck Out of The World*. In: Maaik Bleeker – Jon Foley Sherman – Eirini Nedelkopoulou (eds.): *Performance and Phenomenology, Traditions and Transformations*. Routledge, New York, 2015. 33.
2. Besze Flóra: *Ellentmondás, semlegesítés, tartózkodás. Husserl a képkonstitúcióról*. In: Varga Péter András – Zuh Deodáth (szerk.): *Kortársunk, Husserl*. Tanulmányok a 150 éves Edmund Husserl filozófiájáról. ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 2013. 232.
3. Pannill Camp: i. m. 32.
4. Edmund Husserl: *Ideen I. Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy. First Book. General Introduction to a Pure Phenomenology*. In: Edmund Husserl: *Collected Works*. Ed. Rudolf Bernet. II. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1998. 60.
5. Uo.
6. Uo. 62.
7. Vö. uo.
8. Uo.
9. Uo. 64.
10. Besze Flóra: i. m. 241.
11. Edmund Husserl: i. m. 113.
12. Uo.
13. Uo. 115
14. Uo. 66.
15. Uo. 133.
16. Uo. 134.
17. Vö. Uo. 68.
18. Pannill Camp: i. m. 29.
19. Ezt takarja a Samuel Coleridge-nek tulajdonított „hitetlenség felfüggesztése” kifejezés.
20. Pannill Camp: i. m. 32.
21. Marosán Bence Péter: *Kontextus és fenomén. Igazság, evidencia és tapasztalat Edmund Husserl munkásságában*. L'Harmattan, Bp., 2017. 76.
22. Uo.
23. Uo. 77.
24. Uo. 42.
25. Uo. 78.
26. Uo. 46.
27. Uo. 78.
28. Pannill Camp: i. m. 32.
29. Besze Flóra: i. m. 240.
30. Besze Flóra i. m. 241.
31. Uo.
32. Uo.
33. Uo.
34. Edmund Husserl: i. m. 48.
35. Uo. 521.
36. Uo.